

УДК 930.2:73.01.03.071.1.072.2 (477)"18/19"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.02.491>

ВАСИЛЬ МАСЮТИН І ЙОГО ТВОРЧІ РЕКОНСТРУКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

Роман ЯЦІВ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1509-5367>
доктор історичних наук, професор,
Львівська національна академія мистецтв,
кафедра художнього дерева,
вул. В. Кубійовича, 38, 79011, Львів, Україна,
e-mail: jaciv@ukr.net

Roman YATSIV

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1509-5367>
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Lviv National Academy of Arts,
Art Wood Department,
38, V. Kubiyovycha Str., 79011, Lviv, Ukraine,
e-mail: jaciv@ukr.net

VASYL MASYUTYN AND HIS CREATIVE RECONSTRUCTIONS NATIONAL HISTORY

У статті розглядається великий масив скульптурних творів видатного українського мистця та письменника, теоретика мистецтва Василя Масютинна (1884—1955). Сам автор цикл медалей, присвячених постатям української історії і культури, називав «медальєрними монографіями», вбачаючи в самій ідеї свого почину важливу місію скріплення національної свідомості. Цінними є підходи художника до проблеми візуалізації образів ключових постатей княжої, козацької доби та національно-культурного піднесення і державницьких процесів ХІХ — початку ХХ ст., частково описані ним у супровідних текстах.

Актуальність статті полягає в тому, що вперше в історичній науці детально опрацьовано історіографію відповідного аспекту творчої спадщини В. Масютинна, здійснено спробу наукової кваліфікації творчо-реконструктивного методу мистця у загальній стратегії його історіософських пошуків та національної самоідентифікації. *Об'єктом дослідження* є частина багатого мистецького доробку В. Масютинна — твори медальєрної пластики, *предметом* — комплекс підходів автора до вирішення художніх образів видатних постатей української історії і культури.

Методологічною основою дослідження є біографічний, історико-порівняльний і науково-інтерпретативний методи, з залученням етнопсихологічного підходу до розкриття чинника підсвідомості автора в загальній еволюції його повернення в українських культурно-генетичних коренях.

Ключові слова: історія України, історіософія, скульптура, медальєрство, портретний жанр, творча реконструкція зображень історичних персоналій, офорт, дереворит, національна самоідентифікація, пластично-образне мислення, гротеск, стилістика.

The article considers a large array of sculptural works of the outstanding Ukrainian artist and writer, art theorist Vasyl Masyutin (1884—1955). The author called the series of medals dedicated to figures of Ukrainian history and culture «medal monographs», seeing in the very idea of his initiative an important mission of consolidating national consciousness. The artist's approaches to the problem of visualization of images of key figures of the princely, Cossack era and national-cultural rise and state processes of the XIX — early XX centuries are valuable, partly described by him in the accompanying texts.

The relevance of the article is that for the first time in historical science the historiography of the relevant aspect of V. Masyutin's creative heritage is studied in detail, an attempt is made to scientifically qualify the artist's creative and reconstructive method in the general strategy of his historiosophical research and national self-identification.

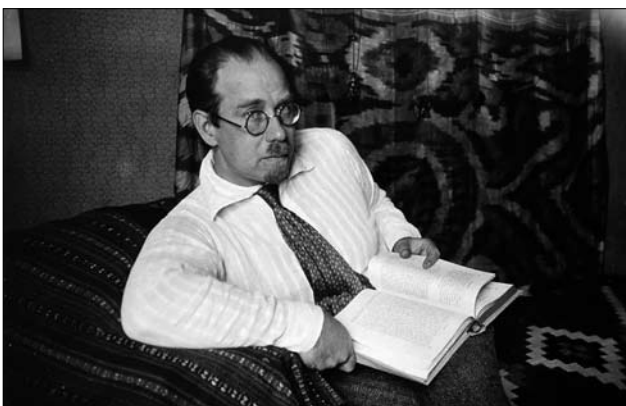
The object of research is part of the rich artistic work of V. Masyutin — works of medal sculpture, the subject — a set of approaches of the author to the solution of artistic images of prominent figures of Ukrainian history and culture.

The methodological basis of the study is biographical, historical-comparative and scientific-interpretative methods, involving ethnopsychological approach to the disclosure of the factor of the author's subconscious in the overall evolution of his return to Ukrainian cultural and genetic roots.

Keywords: History of Ukraine, historiosophy, sculpture, medal making, portrait genre, creative reconstruction of images of historical personalities, etching, woodcut, national self-identification, plastic-image thinking, grotesque, stylistics.

Вступ. З масштабних українських культурно-мистецьких персоналій ХХ ст. Василь Масютин можна віднести до числа найбільш пріоритетних щодо вивчення як мистецтвознавцями, літературознавцями, так і істориками. Причиною цього є, найперше, високий коефіцієнт його різнобічних обдаровань та діяльнісного поля. Графік, живописець, скульптор, теоретик мистецтва та есеїст, педагог, романіст, громадсько-культурний діяч, одна з ключових постатей інтелектуального життя української та російської еміграції — він залишив не лише об'ємну творчу спадщину, але й так і нерозгадану досі загадку повернення до своїх етнонаціональних коренів, а опісля і формування авторської історіософської парадигми, розкритої у високих мистецьких формах.

Якщо графічній спадщині В. Масютини — чисельно найбільш розлогій — присвячено чимало публікацій, то його скульптура висвітлена вкрай фрагментарно. Пояснити цю обставину можна, найперше, тим, що саме в цій творчій галузі художник найбільш виразно проявив своє зацікавлення українською історією, що далеко не кожним дослідником «помічалося» з позиції московського культурно-історичного нарративу. Насправді не лише в скульптурі, але і в графіці і малярстві Василь Масютин розбудовував свою візію Батьківщини та шукав індивідуальних сполучників з українською історією. Ще від кінця 1920-х рр., в умовах еміграції в Берліні, він почав зближуватися з українськими науковими, музейними інституціями та мистецькими колами, а вже на початку 1930-х рр. заявив про близькість до України графічними портретами Т. Шевченка, С. Петлюри, гетьманів Б. Хмельницького, І. Мазепи, П. Скоропадського та ін.

Іл. 1. Василь Масютин у Берліні. Близько 1922 р.

Метою статті є спроба наукової кваліфікації групи скульптурних творів Василя Масютини, присвячених українській історичній тематиці. *Об'єктом* дослідження є частина багатого мистецького доробку художника — твори медальєрної пластики, предметом — комплекс підходів автора до вирішення художніх образів видатних постатей української історії і культури. *Методологічною основою* дослідження є біографічний, історико-порівняльний і науково-інтерпретативний методи, з залученням етнопсихологічного підходу до розкриття чинника підсвідомості автора в загальній еволюції його повернення в українських культурно-генетичних коренях.

Основна частина. Частотність звертання українських дослідників — істориків мистецтва і літератури до постаті Василя Масютини (1884—1955, іл. 1) є дошкульно мізерною співвідносно його внеску в українську культуру. Натомість зростає кількість публікацій у московській історіографії, з притаманними для неї імперськими акцентами. Питомий український чинник біографії видатного мистця та письменника пояснюють як такий собі епізодичний «роман с національной историей и культурой Украины» [1, с. 7], а його участь в українському культурно-мистецькому русі трактують як «сближение с украинскими националистическими кругами» [2, с. 21]. Так чи інакше, синкретичний метафоричний світ Масютини продовжує притягувати до себе увагу нерозгаданістю складних філософічних смислів, конструктивних думок і геніальної виконавської техніки — найперше у спеціалізаціях естампної графіки. Жодна з фахових кваліфікацій, наданих йому відомими дослідниками мистецької культури, не може вичерпати бездоння його універсального світобачення в проєкціях соціально-політичних катастроф, стагнації духу монстрами тоталітаризму і протиборства внутрішніх сил у невидимих процесах самоідентифікації власного «єго». В очікуванні — й оцінка масштабної праці Василя Масютини, від якої він, за його ж словами, відчув «складну гаму переживань і чуття (...): подив, захоплення, вдячність і надію...» [3].

Йдеться про великий комплекс творів, які художник виконав упродовж 1930-х і, ймовірно, початку 1940-х років, і які автор в цілому визначив як «медальєрну монографію». Спершу до цієї серії входили 24 медалі, сформовані у три тематичні групи портретів: «1) найзамітніших гетьманів; 2) найславні-

ших кошових отаманів та 3) найвизначніших героїв мисли й духа» [4], згодом вона набула конфігурації в 65 творів, що досі не вважається остаточним числом. Здобути документальне підтвердження про цілісність цієї колекції уже, мабуть, не вдасться, тим паче, що Святослав Гординський, який добре знався з Масютиним й побував у його берлінській творчій робітні на початку 1940 року [5], припускав, що їм могло бути й більше.

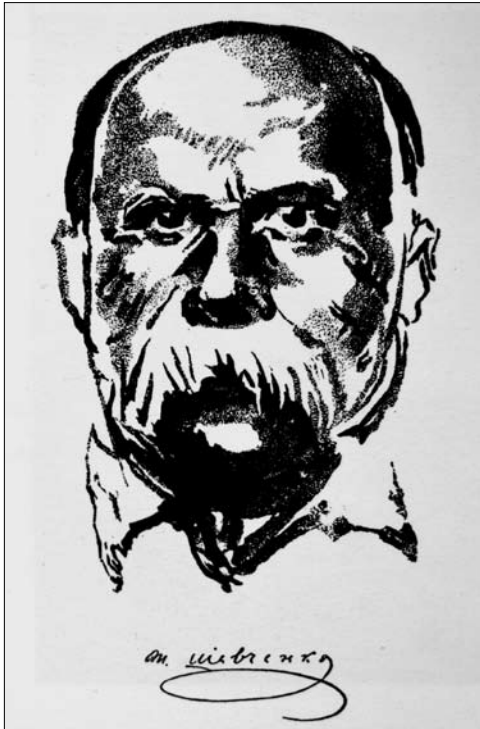
Коротку біографію Василя Масютинина від 1935 року знало чимало львів'ян. Численні українські часописи писали про його відвідини міста, які розпочалися 22 березня і завершилися наприкінці травня. За цей час іменитий художник реалізував у Львові кілька портретів відомих представників культурної та ділової еліти, зустрівся з членами Асоціації незалежних українських мистців та іншими представниками літературно-мистецьких кіл. Галицьке українство з належним розмахом вітало в його особі унікальну творчу індивідуальність з українськими козацькими коренями. «Батько Масютинин був полковником царської армії, але його далші предки були козацькими старшинами, — писав знаний тоді мистецтвознавець Микола Голубець. — Й тому, коли над молодістю мистця затяжила кар'єра батька, то над зрілим віком мистця піднялися в увесь ріст «тіні забутих предків», отих Масютів-Сороків, що були «військовими товаришами», носили старшинські клейноди, а за Мазепи одними з перших перейшли на бік армії шведського «льва півночі». (...) Приїзд його до Львова, це подія, що має не тільки велику вагу для нашої мистецької культури, але й зворушливе символічне значіння. Це ж, як не як, перемога не тільки української стихії в душі мистця, але й української культури в його світогляді. Кинувши матеріяльні користи, зв'язки й славу, яких не жаліли мистцеві чужинці, вернув він до рідного берега, на якому жде його хіба важка й безупинна боротьба вже не за славу й багатство, а за найпримітивніші умови життя й праці, на яку марнують львину частину своєї сили й таланту українські мистці» [6].

Таких чинників, зрозуміло, не хотів і не бажає називати тепер жоден з московських авторів, які з захопленням пишуть про Василя Масютинина як «князя тьми русскої графіки», феноменального ілюстратора літературної класики, одного з найбільш унікальних представників російської культурної емі-

грації. Натомість німецька авторка Ксенія Вернер (Xenia Werner) у своїй книзі «Wassili Masjutinin Riga, Moskau und Berlin» [7] оприлюднила деякі матеріали з українського мистецького родоводу художника. Про генетичний зв'язок Масютинина з Україною як Батьківщиною писали і його німецькі колеги по редакції авторитетного мистецького журналу «Gebrauchsgraphik» Трауго Шолчер (Traugott Schalcher) [8] і Маргіт Плато (Margit Plato) [9], а також українці Дмитро Антонович, Павло Ковжун [10; 11], Михайло Драган [12], Володимир Ласовський [13], Святослав Гординський [14; 15; 5]. Значну роботу з популяризації спадщини видатного українця провели Ярослав Коваль, Сергій Білокінь [16] та Юрій Винничук уже в роки Незалежності. 2019 р. Ю. Винничук републікував два романи Масютинина — «Царівна Нефрета» та «Два з одного», що були вперше видані у Львові ще у 1936 та 1938 рр. [17]. Поза тим тематика творчої посвяти Василя Масютинина своїй Батьківщині висвітлена вкрай спорадично.

Народився художник 29 січня (за старим стилем) 1884 р. у Ризі, де його батько — Микола Масютин, уродженець Чернігівської губернії, син священника — проходив військову службу як полковник армійської піхоти. Мати — Людмила, з дому Князева — була донькою протоієрея, пароха Ризького кафедрального храму. Дитячі роки Василя пройшли у Ризі, епізодично в Луцьку, а згодом у Києві, де навчається, згідно з бажанням батька, у Кадетському корпусі. Від 1902 р. продовжує військовий вишкіл у Михайлівському артилерійському училищі в Петербурзі, по закінченні якого 1905 р. переводиться на військову службу у Москву. Саме в цьому діапазоні часу формується і зростає альтернатива його майбутньої діяльності — малювання, перемогою якої вважається 1907 рік, коли молодий підпоручник В. Масютин звільняється у запас.

Першими творчими практиками Василя були шаржові рисунки, карикатури та графічні віньєтки до молодіжних самвидавців. За окремими зі збережених репродукцій можна переконатися, як 21-літній початківець «смакував» влучними проникненнями в характерологію своїх героїв, збірних образів свого мілітарного оточення. Вже тоді закладалися базові якості методології Василя Масютинина з домінуючим гротескним поглядом на натурні прототипи. Схоже,

Іл. 2. Василь Масютин. Портрет Тараса Шевченка, 1936

що саме в цьому контрапункті символізму як актуальної мистецької стратегії і набирав образної сили майбутній художник.

1907 р. В. Масютин вступає у шлюб з Валентиною Ястребцовою, у травні наступного року у подружжя народжується донька Марина, а вже з вересня 1908 р. він розпочинає навчання у Московському училищі живопису, скульптури та архітектури. З особливою інтенсивністю вивчає техніки естампної графіки, створює цикл офортів «Сім смертних гріхів», яким закріплює пріоритетність свого алегоричного мислення над пасивною імпресіоністичною рефлексивністю. В цій праці Масютин виступив синтетиком ідей як сучасного, так і класичного європейського мистецтва, в діапазоні від Ф. Гойї, О. Дом'є, О. Бердслі, А. Бьокліна до особливо популярного на той час Ф. Ропса. Тема гріха в аспектах суспільної моралі та духовно-ціннісної деградації надалі стала вкрай важливою для мистця, хоча, як сам він писав, «...я ніколи не моралізував. Зображуючи чудовиськ, насилував природу, її логіку; створюючи своїх потвор я грав видимістю як хаосом» [18, с. 41].

Упродовж 1908—1914 рр. Василь Масютин створив багато десятків офортів, якими розвинув етичну проблематику «гріха» в розмаїтих образних міс-

тифікаціях. Але з початком Першої світової війни його мобілізують на фронт. До літа 1917 р. він бере участь у бойових діях на теренах України та Румунії, опісля повертається до Москви. Як визнаного майстра гравюри його запрошують до профільних мистецьких і музейних інституцій, а також до викладання естампних технік в одному з навчальних закладів. Багато часу присвячує художній та літературній творчості. Тоді ж створив нову редакцію циклу офортів «Сім смертних гріхів», а також написав дві повісті — «Дні творення» та «Царівна Нефрета», набувши ще більшого авторитету в колах інтелектуалів. Натомість загрози, які нависли над інтелекцією з боку більшовицької влади, спонукали його до еміграції. У грудні 1921 р. спершу сам Василь Масютин, а згодом його сім'я, переїжджають до Берліна, де розпочинається тривалий і плідний період його творчої діяльності.

До найбільш значимих досягнень В. Масютина у 1920-х рр. належали роботи в галузі книжкової графіки. Так, в емігрантських («Геликон», «Нева») та німецьких (Franz Schneider Verlag, Musarion Verlagta ін.) видавництвах вийшли ілюстровані ним книги М. Гоголя, О. Пушкіна, О. де Бальзака, І. Тургенева, О. Грибоєдова, Л. Толстого, М. Лермонтова, Ф. Достоєвського, А. Чехова, О. Толстого, О. Блока, Б. Пільняка, інших класиків і сучасних літераторів. 1922 року виходить друком його короткий посібник «Гравюра та літографія», 1923 року — авторська монографія про Томаса Бюїка, винахідника торцевого деревориту. Теорія і практика мистецтва надалі будуть у єдиному сплаві його діяльності у Берліні. Його статті друкують авторитетні німецькі журнали «Die Reklame» та «Gebrauchsgraphik» (в останньому він був членом редколегії до самого завершення його існування у вересні 1939 р.), а великі корпорації «Lufthansa», «Deutsches Öl», «Glashütte» запрошують його до створення корпоративних рекламних графічних комплексів. Паралельно працює в олійному живописі та скульптурі, зближується з емігрантськими колами діячів театру. Контактують з Українським науковим інститутом, заснованим у Берліні з ініціативи гетьмана Павла Скоропадського. З кінця 1920-х рр. українська тематика дедалі частіше цікавить його в аспектах історії і культури, що невдовзі знайде відображення в ряді нових мистецьких задумів (іл. 2).

Одним з них став цикл портретів постатей української історії, зокрема гетьманів, виконаних у техніці деревориту. Почав з Івана Мазепи та Богдана Хмельницького. Виконані вони були за типологічними взірцями портретних гравюр XVII—XVIII ст., побудованих у структурі парсунно-репрезентативного портрету. При цьому автор звернувся до іконографії зображень цих історичних персоналій, знайшовши переконливу, технічно досконалу, форму представлення кожного імені. «Але виконання однієї такої гравюри вимагало чимало грошових витрат, а також багато часу, аби засісти виключно за цю складну працю, що вимагає великого напруження і спокою. / Я не розпоряджував ані грішми, ані тим, що з тієї умови слідує: часом і спокоем» — писав згодом сам В. Масютин [3]. Поза тим, до цього циклу дереворитів невдовзі долучилися портрети гетьмана Павла Скоропадського та Голови Директорії УНР, головного отамана військ УНР Симона Петлюри.

Національне самоусвідомлення Василя Масютин активізувалося на початку 1930-х років. Роман Голян — львівський журналіст, що відвідав художника в його берлінському помешканні 1934 р., писав: «У Берліні був я в Масютині. Людина б'ється мов птах у клітці. Клітка: матеріальні умовини. Стара і все нова пісня української літератури, мистецтва, науки. Ясно, чому українська культура така дуже «кліткова»...» [19]. На той час мистець уже був перейнятий великою трагедією, яка тривала на його Батьківщині — Голодомором, зумисне спричиненим московсько-більшовицькою владою. Картка з дереворитом В. Масютині «Голод в Україні. Рятуймо Україну», видана Комітетом допомоги голодуючим в Україні (Берлін-Ванзее, 1933) супроводжувала ініційований українськими еміграційними середовищами збір коштів для голодуючих (іл. 3).

Тоді ж, на початку 1930-х, у Берліні він познайомився з професором празької Української студії пластичного мистецтва, авторитетним скульптором Костянтином Стаховським, який рекомендував Василеві Масютину розвинути ідею історичних портретів діячів української історії у форматі серії скульптурних медалей. «...Захоплюючи постаті наших історичних проводирів, які я сполосив, вимагали, з моєї внутрішньої потреби — втілення, і я взявся за медалі. Матеріал, щоправда, дешевий, але час... Словом, я взявся за медалі, як лиш його мав, або приходила

Іл. 3. Василь Масютин. Рятуймо Україну, 1933. Картка

Іл. 4. Розворот публікації журналу *Gebrauchsgraphik* про Василя Масютині. Берлін, 1936

хвилина настрою. Риска за ризкою вирисовуються подобенства тих, чий імена зв'язалися з нашою історією», — пригадував згодом Масютин про початки цього масштабного творчого проекту [3] (іл. 4).

Про глибину заангажованості мистця в історіософську проблематику серії свідчать тексти, написані ним самим з цього приводу у 1935—1937 рр. Вони є також цінними документами, що підтверджують процес реконструкції генетичної пам'яті Василя Масютині. Оскільки вони містять чимало вагомих авторських послів щодо суспільної місії «медальєрної монографії», наведемо окремі з міркувань: «...Написи на медалях частинно латинські, частин-

Іл. 5. Василь Масютин. Гетьман Богдан Хмельницький

Іл. 6. Василь Масютин. Гетьман Іван Мазепа

Іл. 7. Василь Масютин. Гетьман Павло Полуботок

Іл. 8. Василь Масютин. Кость Гордієнко

но українські. Латинські написи вміщено переважно на медалях гетьманів. На цих медалях вони на місці як одна з традиційних ознак медалів володарів. Цим ніби підкреслюється міжнародне значіння гетьманів з одного боку як правителів, з другого боку це має на меті запевнити за Україною признання національної державної окремішності. / Важливість започаткованої праці змусила мене до особливої совісності в виконанні. Остається оцінити її з точки погляду її потрібності. Зроблена праця це не мистецтво для мистецтва, хоч мистецтво і ніде не заслонилося правдивим прямим признанням. Вже та обставина, що дана серія виконана тим самим мистцем — мною самим — і таким, чинном кожне окреме звено відзначено тими ж ознаками, що і вся серія, ця обставина надає їй особли-

во цінності. В цій тягlosti лежить ключ до вияснення спонуки, що керувала мною. Спонука ця, що заставила мене взятись за працю, це бажання представити славне минуле України, як одне ціле, представити як однолитий монументальний твір. Створити пам'ятник. Але де ж та земля, де ж та скеля, на котрій можна здвигнути пам'ятник, гідний цієї великої ідеї... Над берегами Дніпра, на полях, де проходить плуг українця-хлібороба, в степовім просторі, утоптанім копитами козацьких коней, на зелених карпатських верхах, в лісах Канади, де напівзабуті слова української пісні змішуються з англійською мовою, що вже стала звичайною? Де мусить стояти цей пам'ятник? Я відповів собі: **Скрізь**. Коли обставини не дають народові, що нічого не забув, здвигнути бронзового кольоса, вони не повинні пе-

решкоджати створенню сили мініатюрних бронзових пам'ятників» [4] (іл. 5—8).

Тоді ж Василь Масютин оприлюднив авторські методологічні принципи, згідно з якими він вибудував максимально відповідальні, науково обумовлені, версії іконографії зображень. Він писав: «...Я при уважнім досліді біографії означеної особи міг знайти ті зовнішні позначки, котрі не лиш могли, але й мусіли бути характерними. В цім відношенню історичні пісні українського народу являються джерелом надзвичайної цінности. Передовсім вони дають без сумніву точний матеріал; безсумнівність його відноситься до тої внутрішньої правдивої оцінки, котру дає нарід своїм героям. Ті риси героя, що захоплюють найбільше народню увагу, нарід-творець історичного епосу — передає особливо яскраво і переконливо. Суворий історик дослідник може сказати, що перебільшення не відповідає точно встановленим фактам, що свідчення очевидців суперечать мистецькій передачі в пісні. На це доведеться відповісти, що свідчення окремих навіть найсумнівніших очевидців являються брехнею в порівнянні з так званим мистецьким вимислом. Нарід-творець бачить у своїх героях себе самого і мудрість народу не помиляється, коли ходить про те, щоб відчутти самого себе. Історичні пісні вкладають в уста героя слова, котрих він може і не говорив, але котрі мусів би сказати він. Саме з цього боку, з боку зовсім виконаного зобов'язання я знайомився зі зовнішністю героїв та історичними піснями. І лише тоді, коли я переконувався, що саме так, не інакше мусіла виглядати зображувана особа, вважав я свою працю виконаною. Тільки тоді визнавав я її за викінчену вповні, коли виображені особи здавались живими, коли схему було переможено» [4]. З таким підходом серія наповнилася образами: княгині Ольги, Анни Ярославни, князів Олега, Ігоря, Святослава, Володимира Великого, Мономаха, Ярослава Мудрого, Романа Мстиславича, Данила Галицького, історичних постатей козацької доби Мазепи, Хмельницького, Сагайдачного, Байди Вишневецького, Виговського, Богуна, Полуботка, Івана Скоропадського, Орлика, Тетері, Гордієнка, Кішки, Калнишевського, Олени Зависної, Кривоноса, Острозького, Раїни Могилянки, Могили, художника Боровиковського, композитора Бортнянського, Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Миколи Гоголя, бджоляра Петра Прокоповича та ін. Ціла

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 2 (164), 2022

Іл. 9. Василь Масютин. Раїна Вишневецька

Іл. 10. Василь Масютин. Григорій Сковорода

енциклопедія світочів української культури та історії в малих скульптурних формах була призначена для того, щоб ці медалі таки отримали «доступ у доми тих українців, котрі хоч бідні грішми, та багаті любов'ю до слави Батьківщини» [4] (іл. 9, 10).

У березні-травні 1935 р. видатний художник відвідав Львів на запрошення Асоціації незалежних українських мистців. Тут його гаряче вітало українство, відбулося чимало теплих зустрічей, місцеві часописи відстежували події, пов'язані з його перебуванням. За цей короткий час Масютину вдалося тут створити кілька натурних портретів, відвідати Національний музей. Сповненою глибоких спостережень про побачену тут українську ікону була його стаття у найбільшому львівському часописі «Діло». Поспілкуватися з ним бажали не лише художники, письменники та журналісти, але й композитори (Василь Барвін-

Іл. 11. Сторінка публікації В. Масютин в Бюлетні УНІ. Берлін, 1936

ський, Нестор Нижанківський), політики, підприємці. Повертався до Берліна Василь Масютин ще більше наснажений на творчу працю в ім'я Батьківщини. Його німецький колега по редакції журналу «Gebrauchsgraphik» Трауго Шолчер публікує в 11 номері видання статтю про згадану серію медалей Василя Масютин, відзначаючи, зокрема, що «коли він моделює голову провідних особистостей в історії його української Батьківщини, захоплює неймовірна життєствердність, якою художник наділяє ці обличчя, багато з яких є історично зовсім незнаними. Картини і скульптури, знищені царем після захоплення України, постають знову завдяки уяві і техніці Масютин» [8]. З нагоди 20-ліття Самостійності України, яке відзначалося у січні 1938 р. в еміграції, художник створює графічну композицію зі символікою втілення козацьких традицій у сучасному поколінні «Українського Пласту». Цей малюнок був тиражований у формі листівки і поширений серед українських організацій (іл. 11).

Образи української історії стали невід'ємною частиною життєвого простору Василя Масютин — у його берлінському помешканні та творчій робітні. Крім гравюр та медальєрної серії відвідувачі мистця могли бачити на робочих станках великі скульптурні погруддя Івана Мазепи, Павла Скоропадського, інших гетьманів, а серед графіки — портрет Тара-

са Шевченка. Документальні джерела зафіксували кілька адрес, в яких позмінно мешкав художник у 1930-х роках у столиці Німеччини: Berlin-Eichkamp, Königsweg 112, Berlin-Dahlem, Hundekchlestrasse 29, Berlin-Halensee, Bornstedter Strasse 3. Масютин активно контактував зі співробітниками Українського наукового інституту, зокрема з його першим директором, істориком Дмитром Дорошенком, мовознавцем і політичним діячем Романом Смаль-Стоцьким. Він був автором емблеми Української громади в Німеччині, оформлення обкладинок кількох книг українських авторів. Для «Gebrauchsgraphik» написав, зокрема, статті про українських мистців Олексія Кравченка та Павла Ковжуна [20].

Взаємини з українськими емігрантськими інституціями та окремими діячами мистецтва, літератури і науки підтримував і під час Другої світової війни, що стало приводом для пізніших звинувачень його у зв'язках з «націоналістичними колами». В одному з листів зі спецлагеря № 3 НКВД у Берліні восени 1945 р. він, зокрема, писав до своїх рідних (мовою оригіналу): «...Мое незнание принято как упорство и нежелание назвать имена и ход событий, тогда как я действительно ничего не знаю толком о деятельности «националистов». Т[аким] обр[азом], я оказываюсь, чуть ли не героем, не имея на это никакого права. Против меня, как сказал следователь, не выдвинуто непосредственного обвинения, но я должен был помочь «раскрыть», и это как раз сверх моих знаний» [21, с. 250]. Класична московська практика «пошуку ворогів народу» підірвала здоров'я і цьому унікальному працелюбу та інтелектуалу.

Останні роки життя Василя Масютин потребували б спеціального висвітлення, вони були позначені важкими психологічними травмами, які спричинили передчасний відхід з життя 25 листопада 1955 р. З того часу відомо кілька спроб мистців українського зарубіжжя набути частину його масштабної творчої спадщини. Завдячуючи С. Гординському, який продовжував контактувати з Масютиним після Другої світової війни, «медальєрні монографії» видатного українського художника, письменника, педагога, теоретика й історика мистецтва різними шляхами потрапили в його рідну Україну. Але й досі вони не працюють у повноті закладеної автором далекосяжної програми з освоєння теренів національного духу та культурної пам'яті. Лише поодинокі ініціати-

ви (одна з них — реалізована Музеєм Гетьманства та Галереєю Art-Insight 2015 р. виставка [22]) підхопили цей глибоко осмислений почин, скерований на ствердження українських цінностей у світі та в свідомості співвітчизників. Сьогодні серія медалей Василя Масютини відлунує «загравною спогадів» (вистав самого мистця [23]) про одну з найяскравіших постатей національної історії і культури.

Висновки. Розглянута у статті група творів лише фрагментарно характеризує унікальний творчий феномен видатного українського мистця. Поза тим він є надзвичайно важливим в розумінні ціннісного імперативу Василя Масютини, його прагнень глибше зрозуміти історію і культуру рідного народу. Його індивідуальний шлях до національних джерел, до культурної самоідентифікації був вкрай складним, а на завершальному етапі життя особливо драматичним. Досвід творчої реконструкції визначних постатей української історії, зокрема описаний ним самим, є не лише ключем до розкриття психології автора, але й документом періоду національно-культурного відродження 1920—1930-х рр., жорстко перерваного злочинами московського режиму проти України. Водночас цей приклад актуалізує поглиблення наукового дискурсу щодо історичного контексту формування візії України мистцями, літераторами та всією інтелектуальною спільнотою української еміграції в широкому форматі діяльності в цей історичний час.

1. Галеев И. Масютин / Masjutin. 1884 / 1955. *Василий Николаевич Масютин. 1884—1955. Гравюра, рисунок, живопись*. Москва: Галеев Галерея, 2012. 280 с.: ил. С. 6—17.
2. Хроника жизни В. Масютин. *Василий Николаевич Масютин. 1884—1955. Гравюра, рисунок, живопись*. Москва: Галеев Галерея, 2012. 280 с.: ил. С. 18—21.
3. Масютин В. Наші гетьмани. *Новий Час*. Львів, 1935. 28 квітня.
4. Масютин В. Медальні зображення українських національних героїв. *Свобода*. Джерзі Ситі; Н. Дж., 1937. Ч. 49 (2 березня).
5. Гординський С. Мистецька спадщина Василя Масютини. *Свобода*. Джерзі Ситі; Н. Дж., 1963. Ч. 138 (24 липня).
6. М. Г. [Микола Голубець]. Василь Малютин (На передодні приїзду великого мистця до Львова). *Новий Час*. Львів, 1935. 23 березня.
7. Werner X. *Wassili Masjutin in Riga, Moskau und Berlin: Sein Leben in Bildern und Dokumenten*. Berlin, 1989. 108 s.
8. Ttt. Sch. Wasilijef Masjutin. *Gebrauchsgraphik*. Berlin, 1936. Bd. 11. S. 43—49.
9. Plato M. Wassilij Masjutin. *Gebrauchsgraphik*. Berlin, 1928. Bd. 10. S. 41—53.
10. Ковжун П. Василь Масютин. *Назустріч*. Львів, 1934. Ч. 4 (15 лютого). С. 1.
11. Ковжун П. Василь Масютин. *Діло*. Львів, 1935. Ч. 112 (2 травня).
12. Драган М. Історичні портрети. *Назустріч*. Львів, 1934. Ч. 18 (15 листопада). С. 1.
13. Ласовський В. Універсаліст на м'якій канапці: незроблене інтерв'ю з В. Масютином. *Назустріч*. Львів, 1935. Ч. 8 (15 квітня). С. 1—2.
14. Гординський С. Василь Масютин. *Свобода*. Джерзі Ситі; Н. Дж., 1956. Ч. 6 (12 січня).
15. Гординський С. Між фантастикою, історією і дійсністю (творчість Василя Масютини). *Українська Літературна Газета*. Мюнхен, 1956. Ч. 2 (лютий). С. 3.
16. Білокінь С. Василь Масютин. *Образотворче мистецтво*. Київ, 1992. Ч. 3 (травень-червень). С. 38—40.
17. Масютин В. *Царівна Нефрета: повісті*. Упоряд., передмова та літредагування Ю. Винничука. Харків: Фоліо, 2019. 538 с.
18. Голлербах Э. Графика В.Н. Масютини. *Василий Николаевич Масютин. 1884—1955. Гравюра, рисунок, живопись*. Москва: Галеев Галерея, 2012. С. 40—54.
19. Голян Р. З вражін перелетної птиці. *Назустріч*. Львів, 1934. Ч. 24 (15 грудня). С. 3.
20. Masjutin W. Pawlo Kowzun. *Gebrauchsgraphik*. Berlin, 1939. Bd. 9. S. 17—20.
21. Письма В.Н. Масютини из спецлагеря № 3 НКВД Hohenschonhausen, Берлин. *Василий Николаевич Масютин. 1884—1955. Гравюра, рисунок, живопись*. Москва: Галеев Галерея, 2012. С. 250—251.
22. *Історія України у пам'ятних медалях Василя Масютини: Каталог виставки*. Укладачі Г. Ярова, М. Павлишин; передне слово В. Журавльова. Київ: Галерея Art-Insight; Музей Гетьманства, 2015.
23. Масютин В. Оком, серцем і пензлем. *Жінка*. Львів, 1935. 1 травня. С. 4.

REFERENCES

- Galeev, I. (2012). Masjutin / Masjutin. 1884/1955. *Vasily Nikolaevich Masjutin. 1884—1955. Engraving, drawing, painting* (P. 6—17). Moscow: Galeev Gallery [in Russian].
- (2012). Chronicle of the life of V. Masjutin. *Vasily Nikolaevich Masjutin. 1884—1955. Engraving, drawing, painting* (P. 18—21). Moscow: Galeev Gallery [in Russian].
- Masyutyn, V. (1935, april 28). Our hetmans. *Novy Chas*. Lviv [in Ukrainian].
- Masyutyn, V. (1937, march 2). Medal images of Ukrainian national heroes. *Svoboda* (Part 49). Jersey City; N. J. [in Ukrainian].
- Hordynsky, S. (1963, july 24). Artistic heritage of Vasyl Masyutyn. *Svoboda* (Part 138). Jersey City; N. J. [in Ukrainian].

- M., H. [Mykola, Holubets]. (1935, march 23). Vasyl Masyutyn (On the eve of the arrival of the great artist in Lviv). *Novy Chas*. Lviv [in Ukrainian].
- Werner, X. (1989). *Wassili Masjutin in Riga, Moskau und Berlin: Sein Leben in Bildern und Dokumenten*. Berlin [in German].
- Titt., Sch. (1936). Wasilijef Masjutin. *Gebrauchsgraphik* (Bd. 11, pp. 43—49). Berlin [in German].
- Plato, M. (1928). Wassilij Masjutin. *Gebrauchsgraphik* (Bd. 10, pp. 41—53). Berlin [in German].
- Kovzhun, P. (1934, february 15). Vasyl Masyutyn. *Nazustrich* (Part 4, p. 1). Lviv [in Ukrainian].
- Kovzhun, P. (1935, may, 2). Vasyl Masyutyn. *Dilo* (Part 112). Lviv [in Ukrainian].
- Dragan, M. (1934, november 15). Historical portraits. *Nazustrich* (Part 18, p. 1). Lviv [in Ukrainian].
- Lasovsky, V. (1935, april, 15). Universalist on a soft sofa: an unfinished interview with V. Masyutyn. *Nazustrich* (Part 8, pp. 1—2). Lviv [in Ukrainian].
- Hordynsky, S. (1956, january 12). Vasyl Masyutyn. *Svoboda* (Pary 6). Jersey City; N. J. [in Ukrainian].
- Hordynsky, S. (1956, february). Between fiction, history and reality (the work of Vasyl Masyutyn). *Ukrainska Literaturna Gazeta* (Part 2, p. 3). Munich [in Ukrainian].
- Bilokin, S. (1992, may-june). Vasyl Masyutyn. *Obrazotvorche Mystetstvo* (Part 3, pp. 38—40). Kyiv [in Ukrainian].
- Masyutyn, V., & Vynnychuk, Ju. (Ed.). (2019). *Princess Nefreta: story*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Gollerbach, E. (2012). Graphics by V.N. Masyutin. *Vasily Nikolaevich Masyutin. 1884—1955. Engraving, drawing, painting* (Pp. 40—54). Moscow: Galeev Gallery [in Russian].
- Holian, R. (1934, december 15). From the impressions of a migratory bird. *Nazustrich* (Part 24, p. 3). Lviv [in Ukrainian].
- Masjutin, W. (1939). Pawlo Kowzun. *Gebrauchsgraphik* (Bd. 9, pp. 17—20). Berlin [in German].
- (2012). Letters of V.N. Masyutin from the special camp № 3 NKVD Hohenschonhausen, Berlin. *Vasily Nikolaevich Masyutin. 1884—1955. Engraving, drawing, painting* (P. 250—251). Moscow: Galeev Gallery [in Russian].
- Yarova, G., Pavlyshyn, M., & Zhuravlev, V. (Eds.). (2015). *History of Ukraine in commemorative medals of Vasyl Masyutyn: Catalog of the exhibition*. Kyiv: Art-Insight Gallery; Museum of the Hetmanate [in Ukrainian].
- Masyutyn, V. (1935, may 1). Eye, heart and brush. *Zhinka* (P. 4). Lviv [in Ukrainian].